

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Факультет історії та філософії

Кафедра археології та етнології України

Дипломна робота

магістра

на тему: **«Церковні старожитності Кілії:**

етноконфесійні групи в полікультурному просторі»

«Church antiquities of Kiliya: ethnoconfessional groups in polycultural space»

Виконала: студентка заочної форми навчання
спеціальності 032 Історія та археологія
Зіміна Антуанета Олексіївна

Керівник д.і.н., проф. Пригарін О.А. _____

Рецензент к.і.н. Петрова О.В.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ __-__ від _____ 2018 р.

Захищено на засіданні ЕК № 3

протокол № __-__ від _____ 2018 р.

Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувач кафедри

Голова ЕК

_____
(підпис)

Сминтина О.В.
(прізвище, ініціали)

_____
(підпис)

Сминтина О. В.
(прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Історіографія та джерельна база дослідження	8
Розділ 2. Історія розвитку кілійських конфесій та етнічних груп.....	14
Розділ 3. Історія кілійських православних храмів та громад.....	27
3.1. Церква Святого Миколая.....	27
3.2. Собор Покрова Божої Матері.....	31
3.3. Старообрядницька Покровська церква.....	33
3.4. Свято-Дмитрівський храм.....	34
Розділ 4. Календарно-обрядові традиції, побутові обряди і взаємодія громад.....	45
Розділ 5. Історія становлення протестантизму в Кілії.....	67
Висновки.....	78
Список джерел та літератури.....	83
Додаток	

ВСТУП

На сьогоднішній день, існує дуже мало літератури, якій би розкривалася тема, яка нас цікавить. Однак вона дає можливість оцінити історію, Кілійських православних та протестантських громад.

Актуальність даної роботи, полягає в тому, що це є практично першою спробою збору та об'єднання всіх наявних відомостей в яких хоч якось висвітлювалися питання поставленої нами проблематики. Успішне здійснення даної роботи, стане початком для більш повної і ретельної розробки даної теми в подальшому дослідженні.

Метою роботи є збір всіх доступних на даному етапі джерел, на основі яких здійснена систематизація та комплексний аналіз виявлених відомостей, що в свою чергу надасть можливість простежити всі етапи у становленні та розвитку храмів та громад м. Кілії, і дасть шанс провести різнобічний аналіз етнічних груп та конфесійних громад міста.

Поставлена в роботі мета, здійснюється на основі виконання наступних **завдань:**

1. Проаналізувати історіографію і окреслити історію дослідження даної проблематики. На основі цього спробувати виділити основні етапи у вивченні.

2. Окремим завданням ставиться збір і поетапний бібліографічно-історіографічний аналіз і оцінка відомостей наявних публікацій.

3. На основі аналізу і відомості бібліографічного та історіографічного матеріалу, сформувані приблизне уявлення про різноманітність і кількість відомостей, що висвітлюють обрану нами проблематику.

4. На основі вище поставлених нами завдань, простежити становлення, розвиток і сучасний стан різноконфесійності.

Об'єктом дослідження є виявлення історії становлення, розвитку та сучасний стан церковних старожитностей і конфесійних громад м.Кілії та етнічних груп, які проживають в місті.

Предметом дослідження православні та протестантські церкви Кілії, конфесійні громади, етнічні групи.

Хронологічні рамки охоплюють значний проміжок часу, починаючи з моменту появи у м. Кілії першої православної Свято-Миколаївської церкви 1479 і до сьогоднішнього дня.

Територіальні межі даного дослідження обмежуються нинішніми територіальними межами м. Кілії

Структура роботи підпорядкована меті та завданням дослідження. Вона складається з вступу, п'яти розділів, третій розділ з підрозділами, висновків та списку використаної літератури та додатку.

У вступі проаналізована актуальність теми, мета, завдання, об'єкт, предмет, хронологічні і територіальні рамки дослідження, і так само розкрито структуру роботи, та історіографію.

У першому розділі «Історіографія та джерельна база дослідження», досліджується історіографія даної теми та джерельна база, респонденти, які давали свої інтерв'ю.

У другому розділі «Історія розвитку кілійських конфесій та етнічних груп», досліджується історія розвитку конфесійних груп міста, та історія розвитку етнічних груп від давніх часів до сьогодення.

У третьому розділі «Історія Кілійських православних храмів та громад» досліджується історія православних храмів, та конфесійних громад, які сформувалися біля храмів.

У четвертому розділі «Календарно-обрядові традиції, побутові обряди і взаємодія громад» досліджуються свята, обряди та традиції етнічних груп міста: українців, росіян, молдаван та євреїв.

У п'ятому розділі «Історія становлення протестантизму в Кілії» досліджується історія розвитку та становлення протестантизму.

У висновках узагальнені відповіді на всі поставлені питання і узагальнені основні результати досліджуваної теми.

А також додатків та списку джерел та літератури загалом.

У роботі будуть порівнюватись за допомогою **історико-порівняльного методу** етноконфесійні групи та міські храми. Завдяки **хронологічному методу** ми маємо можливість встановити причини розвитку храмів, впродовж певного часу та етнічних груп. Для того, щоб зрозуміти в чому суть етноконфесійних груп та храмів, ми використали **комплексний аналіз**, ми повинні знати характеристику етнокофесійних груп і храмів. В даній роботі буде використаний **реконструктивний метод**, тому-що в культурі кожного етносу, який проживає в Кілії зберігається чимало пережитків культури і побуту попередніх історичних епох у вигляді традиційних звичаїв, обрядів, вірувань. Опіраючись на них, можна вести реконструкцію окремих явищ традиційно-побутової культури більш ранніх історичних епох. Культура Кілійських етноконфесійних груп, піддалася трансформації, але деякі елементи, побудту та календарно-обрядових традицій залишилися і сьогодні незмінними.

Історіографія роботи. Церковні старожитності Кілії, цікава, але мало вивчена тема. І в зв'язку з малою вивченістю даної проблематики і відсутністю достатньої кількості історіографічного матеріалу, ми опираємося на доступних нам опублікованих матеріалах.

Для опису даної теми, одним з основних матеріалів була книга Бориса Олександровича Райнова «Історія Кілії», в цій книзі описано всю історію міста, від початку його існування, до сьогоднішнього дня, але більше уваги було звернено на етнічні групи Кілії їх віру і культуру, різноконфесійність, про різновиди культурного життя городян, про традиції які збереглися протягом багатьох років. Ще в книзі розповідається про Свято-Миколаївський храм, про історію будівництва храму, про церковне начиння, про те, що переживали стіни храму і парафіяни, розповідається про настоятелів, про турецькі війська які неодноразово руйнували і розкрадали храм про процвітаня і існування храму в наші дні [38, с. 92-255].

Велика кількість інформації було взято з книги настоятеля Свято-Дмитрівського храму, Василя Васильовича Готліба «Кілійський Свято-Дмитрівський храм», який написав всю історію храму, від початку будівництва, до сьогодення. У книзі йдеться про саме будівництво церкви, і про те, як оселялися люди навколо церкви, про інвентарі, церковне начиння, книги, про парафіян які брали участь в будівництві та реставрації храму, про всіх настоятелів храму. Ще в книзі розповідається про те, як зруйнували і закрили храм, як великими кількостями палили ікони, книги і все начиння.

Отець Василь багато пише, про будівельників храму, про художників які розмальовували стіни церкви, про парафіян які допомагали і фінансово і пропонували особисту допомогу, в будові церкви, після руйнування, ще йдеться про дитячу церковну школу, яка активно працює і до сьогодення, про церковний хор і про всіх тих людей які служать церкві [26,с. 3-55].

Для написання даної роботи, використовувалася інформація з книги Денисова Н.Г. та Смілянської Є.Б. «Старообрядці Бессарабії». В якій описані старообрядці Кілії, описаний Старообрядницький Покровський храм, його історія, його парафіяни, розповідається про те з чого побудована церква, про настоятелів храму і про їх участь в розвитку храму, про парафіян які всіляко допомагали храму. Особливу увагу приділено нинішньому настоятелю храму отцю Миколі Муравйову, який разом з прихожанами відреставрували храм після страшної пожежі. Ще розповідається, як липовани потрапили в край, історія їх віри культури і життя в Кілії [27,с. 4-400].

З книжки Прігаріна О. А. «Русские старообрядцы на Дунае», для даної роботи було взято інформацію про старообрядців Кілії та прилеглих сіл, розповідається, як старообрядці проникли на територію Бессарабії, їх численність на початок переселення [37, с. 107-111].

Інформацію для даної роботи, було взято з Кілійської газети «Дунайська зоря», стаття Михайленко Н. «Кілія історична» в якій було написано, про Свято-Миколаївський храм, його історію і розвиток [34, с. 3]. Так само була

використана стаття з газети «Наш час» настоятеля Свято-Миколаївського храму, Павлишина Михайла, яка так і називається «Свято-Миколаївський храм» в якій був описаний храм, двір храму, завоювання храму турками і унікальність споруди храм [36, с. 5].

З газети «Дунайська зоря», так само було використано статтю Бузуєвої Л. «Підводний світ», в якій був описаний Свято-Миколаївський храм, як найстаріший храм Кілії [22, с. 3]. З цієї ж газети, для даної роботи було використано статтю Малих Л. «Кілійська перлина» в якій розповідалося про Свято-Миколаївський храм і його історія [33, с. 3].

Висновки

Проведене дослідження історії, існування храмів і конфесійних громад та етнічних груп в Кілії та узагальнення його результатів підтверджують, що поставлені завдання реалізовані, а мета досягнута. На основі цього дослідження зроблені такі висновки.

Релігійні громади Православної церкви, оскільки Кілія – місто православних, утворилися відразу з появою християнства на цих землях. Місто Кілія являється одним з найдавніших міст України, його вік приблизно 2700 років. За цим з розповсюдженням Христової віри по поверхні всієї землі в Кілії з'являються і перші християни. По скільки вони займали вигідне політичне, економічне, географічне і стратегічне місце положення, то в цей багатий край тягнулися з усіх боків купці, ремісники, торговці, воїни, мореплавці, серед яких були і християни. Осівші в цих землях віруючі почали збиратися в громади і формувати свої церкви. На даний момент в м. Кілії є чотири православні церкви: храм Святого Миколая 1479 року, церва Покрова Божої матері 1836 року, старообрядницька Покровська церква 1840 року та Свято-Дмитрівський храм 1908 року. Всі ці чотири храми є православними. І навіть той факт, що Нестор Літописець описує в "Повісті временних літ", про апостольські праці Андрія Первозванного, настановує на думку, що на території нинішньої Бессарабії і зокрема Кілії, яка була центром на Дунаї побував перший апостол. Де і посіяв зерна християнства і затвердив православну церкву.

Кожному із Кілійських храмів довелося пережити важкі часи в своїй історії, церква Святого Миколая була зруйнована декілька разів, 1806 – 1807 роках храм був спустошений турками і доведений до крайнього розорення, після, його назад побудували, а вже на початку 60-х років ХХ століття нову церкву перетворили на склад з підслідністю. Церква була розорена й розграбована більш жорстоко, ніж при турках. Уже в 1980-х роках склалося «Суспільство з відродження Свято-Миколаївської церкви», зі створенням цього товариства почалося відродження храму.

Про Собор Поркова Божої матері відомо те, що він був мусульманською мечеттю султана Баязида II 1484. Потім, до старої церкви почали прибудовувати нову церкву, яку пізніше зруйнували. Про будівництво нового собору відомо, що в 1936 році церква з престолом була побудована честь «Покрова Божої Матері». У будівництві брали участь парафіяни храму.

Старообрядницька Покровська церква в 1998 році пережила пожежу, яка спалила багато церковного начиння, ікон, книг, дерев'яні підлоги, але з допомогою батька Миколи Мурав'йова та парафіян храму, які допомагали і фінансово і свої працею, храм був відновлений і приведений в порядок. Трагічні хвилини, настали і із Свято-Дмитрівським храмом, 31 жовтня 1961 було прийнято рішення № 457 по виконкому Кілійського райради депутатів трудящих «Про створення комісії з обліку релігійних культів», а потім був прийнятий ряд рішень про зняття з реєстрації релігійних громад і закритті Свято-Дмитрівського храму, всі святині і начиння були вивезені і спалені, а сама церква перетворилася в спортзал. Але завдяки прихожанам, вже 2 січня 1991 року було складено договір про передачу будівлі Свято-Дмитрівського храму і культового майна створеному православній громаді. Історія християнства Кілії, тому яскравий приклад, де в одному місті і на одній землі мирно співіснують і моляться один про одного люди різних національностей: українці, росіяни, болгары, молдовани, гагаузи, липовани. Люди різних станів і вікових груп, люди різних політичних поглядів і амбіцій, люди різного матеріального достатку і соціального рівня. Але всіх їх об'єднує одне – віра в Бога.

В роботі йдеться про ікони, які є в Кілійських храмах, адже без ікони не може існувати жоден православний храм, кожна людина, яка приходить в храм, завжди йде до ікон, молиться, цілує її, налажує на себе хрестне знамення і ставить свічку, в нашій роботі, описується кожна ікона, яку було розглянуто.

В данній роботі розповідається про етнічний склад населення Кілії, про культуру, традиції і обряди народів, які проживали в місті, а це – українці,

молдовани, росіяни і євреї, найчисленніші спільноти міста. Детально описані новорічні та різдвяні свята, Великдень та масляна. Також було розглянуто побутові обряди, а саме весілля та похорони у таких етнічних спільнотах, як молдавани, росіяни «липовани», українці та євреї. Де можна знайти багато чого спільного і це не дивно, адже народи, які відрізнялися один від одного мовою, культурними надбаннями, проживали в одному міста, були знайомими, сусідами, а після хоть і рідких міжетнічних шлюбів ставали родичами, завжди могли зустрітися в храмах (окрім старообрядців, так як їх храм був призначений тільки для старої їхньої віри), які їх об'єднували.

Кожен Православний храм – це ціла епоха, маленький світ Царства Небесного тут на землі від початку його заснування і протягом всього його літургійного життя.

В данній роботі було розглянуто таку гілку християнства, як протестантизм, до якого в Кілії належать євангелістські-християни баптисти, п'ятидесятники та адвентисти сьомого дня, всі ці три напрямки протестантизму схожі один на одного. Заснувалися в місті вони 93 роки назад, саме тоді, коли почав відбудовуватися перший будинок молитви в Кілії. Основним принципом цих гілок протестантизму є повне занурення в воду при хрещенні. Біблія – як єдиний непогрішний авторитет у справах віри і практичного життя людства. Другим не менш вагомим принципом євангельських-християн баптистів є церква, вона повинна складатися тільки з духовно відроджених людей.

Відмінностями православних та протестантів є те, єдиним і абсолютним джерелом християнського вчення протестанти вважають Святе Письмо. А ось Священне Передання відкидається ними як людський вимисел. Тлумачити Старий і Новий Завіт кожен віруючий має право сам, так, як він це розуміє. Для православних вчення Священного Передання і Священного Писання єдине і нерозривне.

Православні вважають, що спасіння досягається особистим моральним подвигом. Гарантованого порятунку бути не може, так як людина постійно

втрачає цей дар за гріхами своїми. Беручи участь в таїнствах Церкви, проводячи благочестиве життя, виконуючи Заповіді Божі, людина очищає душу і наближає власний порятунок. Протестанти стверджують, що порятунок вже скоєно і для порятунку нічого, крім віри, не потрібно і не має значення, наскільки праведно живе людина.

Протестанти люблять підкреслити свою духовність і релігійність, на відміну від православних, для яких віра – поняття сокровенне.

Протестанти приймають хрещення після 18 років, і не допускають хрестити дітей. В силу свого віку, вважають вони, дитина не може дати обіцянку бути вірним Богові. Крім цього, діти не мають гріха і, померши, відразу йдуть в рай. Православні хрестять навіть немовлят. При цьому вони слідуєть Христовій заповіді про те, що якщо хто не народиться від води і Духа, не зможе успадкувати життя вічне. Іншими словами, в Царство Небесне не ввійде ніщо нечисте. А адже кожна людина грішна від народження і схильна смерті в будь-якому віці, в тому числі і дитячому. Тому з апостольських часів існує традиція хрестити немовлят.

Протестанти відкидають ікони та інші знаки християнського значення. Саме так розуміють вони заповідь про те, щоб не створити собі кумира. Ікони вони іменують ідолами. Православні через образ, зображений на іконі, поклоняються і восходять до Першообразу. Зі Святого Передання випливає, що Христос, слідуєть прохання Ананії, доклав плат до свого обличчя і на полотні відбився Його лик.

Протестанти відкидають хрест і вважають його всього лише знаряддям ганебної смерті. Для православних це – найбільша святиня за словом апостола Павла: “Нічим не хвалюся, хіба тільки Хрестом Господнім”.

Протестанти заперечують Велич Пресвятої Богородиці, вважаючи її всього лише цілковитою жінкою. Вони також упевнені, що порятунок людини не може відбуватися за молитвами святих. Православні віддають Заступниці

роду людського честь. Святі для православних християн – ходатаї перед Богом у справі спасіння людини.

Протестанти не визнають священства, як такого. Всякий увіруваний, на їх думку, вже є священник. Здійснювати богослужіння у відсутності спеціально поставленого пресвітера може будь-який член громади. Для православних таїнство священства є один з інститутів Церкви. Служити літургію може виключно священник.

У протестантів немає спеціальної форми організації богослужіння. За бажанням пресвітера читаються ті чи інші тексти зі Святого Письма і співаються пісні. Служба йде світською мовою. Моляться баптисти своїми словами. У православних чин літургії був встановлений ще в апостольські часи. Служиться літургія церковно-слов'янською мовою. Молитви православних складені святими отцями церкви і вважаються богонатхненним.

У протестантів одноразове занурення при хрещенні, у православних – триразове. Також у протестантів немає спеціального чину поховання. Вони не моляться за покійних і не приймають вчення про існування душі після смерті до Другого пришествя Христа. Під час поховання вони співають пісні, в яких більше радості, ніж властивої такої події печалі. Людина померла і потрапила до раю. Православні відспівують померлих і багато моляться за них. У православ'ї існує вчення про посмертні митарства душі. Саме поховання – подія сумна, бо ніколи не вистачить життя, щоб до кінця очистити свою душу.

Але найголовніше призначення храму, неважливо православного чи протестантського це – виховання глибокої духовності парафіян, число яких поступово зростає. Люди йдуть до храмів, до будинків молитв зі своїми гріхами і болями, бажаннями і надіями, намагаючись принести покаяння, отримати прощення, моляться про себе, своїх дітей, рідних і близьких, вірять в всепрощаючу любов Господа, адже кожна людина, ким би вона не була і чим би вона не займалася, є зразком і подобою самого Бога, його чадом.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

Інтерв'ю

1. Бондарь В'ячеслав Олександрович, 1960 р.н., м. Кілія Одеської області.
2. Бостан Андрій Іванович, 1955 р.н., м. Кілія Одеської області.
3. Готліб Василь Васильович, 1980 р. н., м. Кілія Одеської області.
4. Готліб Ірина Олександріна, 1982 р.н., м. Кілія Одеської області.
5. Гудима Василь Дмитрович, 1960 р.н., м. Кілія Одеської області.
6. Койчева Наталя Христофорівна, 1970 р.н. м. Кілія Одеської області
7. Коломієць Олена Василівна, 1954 р.н., м. Кілія Одеської області.
8. Кравченко Володимир Олександрович, 1956 р.н., м. Кілія Одеської області.
9. Кузьміченко Світлана Борисівна, 1973 р.н., м. Кілія Одеської області.
10. Маларьова Наталя Петрівна, 1973 р.н., м. Кілія, Одеської області.
11. Муравйов Миколай Іванович, 1970 р.н., м. Кілія, Одеської області.
12. Павлишин Михайло Іванович, 1978 р. н., м. Кілія, Одеської області.
13. Пишненко Анна Володимирівна, 1991 р.н., м. Кілія, Одеської області.
14. Половенко Клавдія Петрівна, 1955 р.н., м. Кілія, Одеської області.
15. Половенко Лариса Олександріна, 1970 р.н., м. Кілія Одеської області.
16. Рижало Поліна Анатоліївна, 1964 р.н., м. Кілія Одеської області.
17. Сімак Ганна Олександрівна, 1953 р.н., м. Кілія Одеської області.
18. Стефанов Олег Геннадійович, 1950 р.н., м. Кілія Одеської області.
19. Чобу Стефан Сафронівч, 1960 р.н., м. Кілія Одеської області.

ЛІТЕРАТУРА

20. Батуев С. В. Похоронно-поминальные традиции старообрядцев [Электронный ресурс] / С. В. Батуев. – Режим доступа:<http://www.kurtamysh.com/p651.htm> (20.03.2018)
21. Бондаренко М. А. Килия – самый древний город Украины – VII век, до н.э. [Электронный ресурс] / М. А. Бондаренко. – Режим доступа:<http://kiliya-od.at.ua/> (14.03.2018)
22. Бузуева Л. Памятники древности / Л. Бузуева // Дунайская заря. – Килия, 1992. – 12 мая. – С. 5.
23. Верещагина А. Праздники протестантские [Электронный ресурс] / А. Верещагина. – Режим доступа: <https://sites.google.com/site/kokorinva/Home/p/prazdniki-protestantskie> (14.03.2018)
24. Воробьёв М. Старообрядчество [Электронный ресурс] / М. Воробьёв. – Режим доступа: <https://drevo-info.ru/articles/534.html> (14.03.18)
25. Граббе Г. Каноны православной церкви [Электронный ресурс] / Г. Граббе. – Режим доступа: <http://lib.pravmir.ru/library/readbook/2286> (17.03.2018)
26. Готлиб В. В. Килийский Свято-Дмитревский храм / В. В. Готлиб. – Измаил : «Измаильская городская печать», 2008. – 55 с.
27. Денисов Н. Г. Старообрядцы Бессарабии / Н. Г. Денисов, Е. Б. Смилянская. – Москва : «Индрик», 2007. – 432 с.
28. Друзд Ю. Передумови та поширення церкви Адвентистів сьомого дня [Электронный ресурс] / Ю. Друзд. – Режим доступа: <http://www.asd.in.ua/archives/1188337463> (13.04.2018)
29. Етимологічний словник української мови / за ред. О.А. Мельничука. – Київ: Наукова думка, 1989. – Т. 3. – 552 с.
30. Етнографія України: навч. посібник / за ред. С. А. Макарчука. – Львів: Світ, 1994. – 520с.

31. Заплетнюк Е. Кілька слів про православний храм [Електронний ресурс] / Е. Заплетнюк. – Режим доступу: <http://bogoslav.org/pro-hram/> (20.03.2017)
32. Лопатина Ю. Подготовка в похоронах [Електронний ресурс] / Ю. Лопатина. – Режим доступу: <http://www.memoriam.ru/pravoslavnyye-tradicii-i-obryady-svyazannye-s-roxoronami/comment-page-1> (17.03.2018)
33. Малых Л. Килийская жемчужина / Л. Малых // Дунайская заря. – Килия, 2005. – 26 сентября.
34. Михайленко Н. Килия историческая / Н. Михайленко // Дунайская заря. – Килия, 2008. – 5 февраля.
35. Мишинський В. В. Адвентисти сьомого дня [Електронний ресурс] / В. В. Мишинський. – Режим доступу: <http://vira.in.ua/adventists.htm> (04.02.2018)
36. Павлышин М. И Свято-Николаевский храм / М. И. Павлышин // Наше время. – Килия, 2005. – 15 октября. – С. 3.
37. Пригарин А. А. Русские старообрядцы на Дунае / А. А. Пригарин. – Одесса –Измаил – Москва : «СМИЛ» - «Археодоксия», 2010. – 527 с.
38. Райнов. Б. А. История Килии / Б. А. Райнов. – Измаил : «Измаильская городская печать», 2008. – Т. 2. – 367 с.
39. Решетник Т. О. Адвентизм [Електронний ресурс] / Т. О. Решетник. – Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/index/reference/major_religions/~%D0%90%D0%B4%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%BC/49927/ (15.04. 2018)
40. Решетник Т. О. Баптизм [Електронний ресурс] / Т. О. Решетник. – Режим доступу: https://risu.org.ua/ru/index/reference/major_religions/~%D0%91%D0%B0%D0%BF%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%BC/33651/ (15.04.2018)
41. Решетник Т. О. Пятидесятничество [Електронний ресурс] / Т. О. Решетник. – Режим доступу: https://risu.org.ua/ru/index/reference/major_religions/33652/ (12.03.2018)

42. Решетников Ю. Про святкування Різдва в баптистських громадах України [Електронний ресурс] / Ю. Решетников. – Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/index/exclusive/events_people/4340/ (15.04.2017)
43. Скрипник И. Традиции и обряды Молдавской свадьбы [Електронний ресурс] / И. Скрипник. – Режим доступу: HTTP://SKRIPNIK.COM.UA/SHOW_ARTICLES_86.HTML (21.03.2017)
44. Снычев И. Раскол, старообрядчество [Електронний ресурс] / И. Снычев. – Режим доступу: <http://www.hrono.ru/religia/pravoslav/raskol.php> (20.03.2018)
45. Соколов В. Смерть, похороны, отпевание – традиции, обычаи и практика православных христиан [Електронний ресурс] / В. Соколов. – Режим доступу: <http://www.golubinski.ru/katehizis/requiem.htm> (17.03.2018)
46. Степовик Д. В. Баптизм [Електронний ресурс] / Д. В. Степовик. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=40307 (18.04.2018)
47. Сумцов Н. Ф. Символика славянских обрядов. Избранные труды / Н. Ф. Сумцов. – Москва, 1996. – 295 с.